

Drie jaar Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen in beeld

Expertisenetwerk
LEVENSVRAGEN
en **OUDEREN**

Dit jaar is ze 87 geworden

Mevrouw is alweer een tijdje weduwe, toch vertelt ze regelmatig over haar man. Ze hebben het niet makkelijk gehad. Toen ze hier bij ons kwam wonen, leek het een poosje goed te gaan met mevrouw.

Regelmatig loop ik even binnen. Ook al heeft ze niet zoveel *zorg* nodig.

We lachen samen om *The bold en the beautiful*.

“Wat een onzin, hè.”

“Ja.”

Of ik bewonder haar breiwerk en zeg:

“Volgens mij loopt half Roemenië in een breisel van u!”

Maar de laatste weken - het gaat niet meer zo.

“Mijn zoon was er gister,” vertelt ze.

“Wat leuk,” zeg ik.

“Ach,” zegt zij, “zijn Parkinson wordt steeds erger. Ik kon het niet meer aanzien.

En mijn handen willen ook niet meer.

Reuma hè. En altijd die pijn van de artrose.

Het hoeft van mij niet meer. Ik kan niks meer.”

Ze tilt daarbij haar armen een paar centimeter op.

“Meer kan ik niet, ik ben er wel klaar voor.”

Ik weet even niet wat ik kan zeggen, ik ga op het krukje bij haar zitten en strijk over haar arm.

We zijn even stil.

“De bloemen van vorige week staan er nog,” zeg ik.

“Ja,” zegt ze, “mooi hè.”

“Ja prachtig.”

Ineens vertelt ze:

“Ik heb de buurvrouw geholpen met haar breiwerk.

Ze had een steek laten vallen en ze kon het zelf niet meer herstellen.

Ze riep me.

Ik heb de steek weer opgehaald en er maar even een stuk overheen gebreid.

Mooi hè, zo’n mens van over de honderd, dat die nog breit!”

Ik zeg: “Ja, en wat fijn dat ze zo’n buurvrouw heeft!”

“Ja”, zegt ze: “ik kan het nog doen, hè, en daar ben je toch voor met elkaar.”

Ik zeg blij: “Ja!”

Mevrouw ziet er nu anders uit.

Ik zeg: “Ik moet weer verder,

maar voor ik naar huis ga, kom ik nog even gedag zeggen.”

“Ja best!” zegt mevrouw,

“maar misschien loop ik ook nog een rondje om met de andere buurvrouw.”

Ik zeg: “Doen, dan zie ik het wel en zien we elkaar in ieder geval morgen weer.”

Ze zwaait hartelijk als ik nog even omkijk.

De artrose hindert haar ineens minder.

Wat een levenskracht.

Door: Goanu Couperus (verpleegkundige)

Inleiding

‘Wat zeg je als iemand zich hardop afvraagt wat het leven voor hem nog inhoudt? Ik vind dat heel lastig, wil hem graag steunen maar weet niet hoe.’

Ieder mens heeft levensvragen. Voor ouderen geldt dit des te meer wanneer zij afhankelijk worden. Direct of indirect uiten zij deze vragen tegen de mensen om hen heen, om bevestiging te zoeken, nieuwe inzichten te delen of, eenvoudigweg, om onder woorden te brengen wat er in hen leeft. Dit lucht op, geeft nieuwe levensmoed en bevestigt dat men ertoe doet als mens.

Zo komen ook medewerkers en vrijwilligers in zorg en welzijn dagelijks met levensvragen van ouderen in aanraking. Het contact hierover rekenen zij dikwijls tot het hart van hun werk. Gesprekken waarin levensvragen ruimte en aandacht krijgen, zijn voor hen vaak de ontmoetingen ‘met een gouden randje’. Soms weten ze zich echter nauwelijks raad met de situatie of hebben ze het gevoel dat er onvoldoende tijd voor is. Managers zijn vaak onbekend met de behoefte van ouderen aan aandacht voor hun levensvragen. Veelal ontbreekt ook zicht op de behoefte van medewerkers en vrijwilligers aan scholing en begeleiding op dit gebied.

Daarom is in april 2008 het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen opgericht om medewerkers en vrijwilligers in zorg en welzijn te ondersteunen bij het beter omgaan met levensvragen van ouderen.

Deze brochure geeft u een indruk van de activiteiten van het Expertisenetwerk van de afgelopen jaren, geïllustreerd met ervaringen van gebruikers. We zijn blij met alle enthousiaste bijdragen en reacties. Het werk van het Expertisenetwerk zit er echter nog niet op. Ook voor de toekomst geldt: *Aan het werk met aandacht voor levensvragen!*

Training 'Aandacht voor levensvragen voor vrijwilligersbegeleiders'

Vrijwilligers krijgen in het contact met ouderen te maken met levensvragen. Hoe kun je daar als vrijwilliger op een goede manier aandacht aan schenken? We ontwikkelden een tweedaagse training voor vrijwilligersbegeleiders om hun vrijwilligers hierin te ondersteunen.

In een afwisselend programma dat hoofd, hart en handen aanspreekt, krijgen vrijwilligersbegeleiders handvatten voor het versterken van de kennis, houding en vaardigheden van vrijwilligers. Waarbij de training veel ruimte voor oefening, casuïstiek en uitwisseling van ervaringen geeft.

De training is in diverse pilots onder verschillende groepen vrijwilligersbegeleiders uitgetest. Evaluaties laten zien dat de training voorziet in een behoefte. Deelnemers waarderen de training als positief. Zij krijgen meer verdieping en inzicht in de (theoretische) achtergronden van het thema levensvragen. Ook geeft de training hen meer inzicht in hun eigen handelen, de eigen grenzen en biedt het handvatten voor het begeleiden van vrijwilligers. Deelnemers werken veel met (eigen) casuïstiek.

'Ik word vaak met vragen van vrijwillige ouderenadviseurs over zingeving/levensvragen geconfronteerd. Daar kan ik nu makkelijker antwoord op geven, je durft er meer mee te doen, ik voel me minder onthand.'

Meer informatie

Kijk op www.netwerklevensvragen.nl voor het actuele trainingsaanbod.

Het Expertisenetwerk

Wie zijn we?

Negen landelijke organisaties uit zorg en welzijn vormen het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen. Zij hechten elk vanuit hun eigen invalshoek grote waarde aan het thema en vertegenwoordigen samen een groot maatschappelijk draagvlak. De partners zijn: Actiz, Agora, Humanistisch Verbond, MOgroep, Ouderenbonden (PCOB en Unie KBO), Reliëf, PthU, Vereniging Het Zonnehuis en Vilans.

Tien fondsen, waaronder het ministerie van VWS, zorgen voor aanvullende financiële ondersteuning.

Wat willen we bereiken?

We hebben als Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen als doel ouderen betere ondersteuning te geven bij hun levensvragen. We richten ons hiervoor tot medewerkers en vrijwilligers in zorg en welzijn. Dat is nodig omdat aandacht voor die levensvragen nog geen vanzelfsprekend onderdeel uitmaakt van de zorg en het welzijnswerk.

Motto Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen:

Aandacht voor levensvragen hoort bij een goede kwaliteit van welzijn en zorg voor ouderen

Wat bieden we?

We voeren drie taken uit om ervoor te zorgen dat ouderen goede ondersteuning bij hun levensvragen krijgen:

1. Agenderen van het thema levensvragen
2. Toerusten van medewerkers, vrijwilligers en cliëntenraden
3. Ondersteunen van regionale initiatieven

Dvd 'Leren omgaan met levensvragen. Educatieve spelsituaties over contact met cliënten over levensvragen'

Werken met beeldmateriaal heeft een grote meerwaarde in de scholing van verzorgenden en vrijwilligers. We maakten samen met Vereniging Het Zonnehuis een dvd om verzorgenden en vrijwilligers te leren hoe zij met levensvragen kunnen omgaan. Met medewerking van het Toetstheater kwamen scènes tot stand waarin verzorgenden of vrijwilligers in contact komen met ouderen over levensvragen.

Trainers en medewerkers die verzorgenden en vrijwilligers scholen en ondersteunen bij het omgaan met cliënten zijn enthousiast. De vele praktijkvoorbeelden spreken tot de verbeelding en worden ingezet ter illustratie van thema's als luisteren, afstemmen op de ander, contact en grenzen. Trainers en medewerkers gebruiken het beeldmateriaal onder andere in bijeenkomsten over levensvragen, zingeving, communicatie en bejegening.

'Het is prachtig materiaal om mee te werken, de dvd biedt volop aanknopingspunten om met deelnemers in gesprek te gaan.'

Meer informatie

Kijk voor meer informatie over de dvd op www.netwerklevensvragen.nl/producten. Hier vindt u ook meer informatie over de dvd 'Gesprekken over levensvragen'. Deze dvd, waarin twee ouderen geportretteerd worden, biedt ondersteuning in de scholing van medewerkers en vrijwilligers in het herkennen van levensvragen.

Ad 1. Agenderen van het thema levensvragen

We brengen het thema levensvragen op verschillende manieren onder de aandacht.

We leggen contacten met ambtenaren van het ministerie van Volksgezondheid, Tweede Kamerfractieleden, CIZ-medewerkers, WMO-ambtenaren bij gemeenten en bestuurders van zorg- en welzijnsorganisaties.

Daarnaast organiseren we inhoudelijke bijeenkomsten en debatten die leiden tot onderlinge contacten tussen zorg en welzijn, leidinggevenden en uitvoerenden, professionals en onderzoekers. En we publiceren artikelen in verschillende vaktijdschriften.

‘Door het debat en wat er op volgde laat het Expertisenetwerk zien wat er leeft in het veld en heeft ze een belangrijke rol naar de politiek.’

‘De bijeenkomst gaf energie en inspiratie om in verbondenheid met ‘geestverwanten’ de toekomst in vertrouwen tegemoet te gaan.’

Ad 2. Toerusten van medewerkers, vrijwilligers en cliëntenraden

Het Expertisenetwerk biedt medewerkers, vrijwilligers en cliëntenraden in zorg en welzijn hulp bij het (mogelijk maken van) omgaan met levensvragen. Dit doen we door bestaande kennis en ervaring te verzamelen en landelijk beschikbaar te maken. Dit gebeurt vooral via de website www.netwerklevensvragen.nl. Daarnaast geven we workshops en nemen deel aan informatiemarkten bij relevante congressen; we beantwoorden vragen via telefoon en e-mail en ontwikkelen allerlei producten voor deskundigheidsbevordering. Zie het overzicht achterin.

‘Tevoren was ik wat sceptisch over de dvd over levensvragen die in het begin is gemaakt, maar hij overtrof mijn verwachtingen en is voor veel verschillende groepen bruikbaar.’

Ad 3. Ondersteunen regionale initiatieven

We hebben het Platform Regionale Initiatieven Levensvragen opgezet zodat iedereen kan kennismaken met regionale en lokale initiatieven om levensvragen van ouderen te ondersteunen.

Individuele ondersteuning van initiatieven

We geven ook individuele ondersteuning op maat aan initiatieven van anderen, bijvoorbeeld in de vorm van advies over de aanpak en financieringswijze.

Platform Regionale Initiatieven Levensvragen (PRIL)

Regionale initiatieven hebben behoefte aan onderlinge uitwisseling van ervaringen. Het Platform Regionale Initiatieven Levensvragen, gestart in april 2009, voorziet in deze behoefte. Lokale en regionale initiatieven komen enkele malen per jaar samen om ervaringen en ideeën uit te wisselen en om elkaars lokale initiatieven te ondersteunen.

Het PRIL is inmiddels zes keer bij elkaar gekomen en telt 20 deelnemers; dat aantal neemt nog steeds toe. De bijeenkomsten zijn sinds kort opgezet als kleine werkconferenties en zijn thematisch van aard. Thema's zijn onder meer: financiering, draagvlak creëren en het aantonen van de waarde van ondersteuning bij levensvragen.

Deelnemers zijn enthousiast, waarderen de mogelijkheid om van elkaar te leren en te netwerken.

'Ik heb taart bij het PRIL uitgedeeld omdat het is gelukt bij de gemeente subsidie te krijgen voor mijn initiatief. Dat is met hulp vanuit het PRIL gelukt: door advies van andere initiatieven en de medewerkster die het PRIL ondersteunt.'

Meer informatie

Meer informatie over het PRIL en de deelnemende initiatieven is te vinden op de website.

Groeiboek

We stellen een 'Groeiboek' samen met praktische kennis en ervaringen die zijn opgedaan met regionale initiatieven. Nieuwe initiatieven kunnen hier gebruik van maken.

Databank regionale initiatieven

Op de website van het Expertisenetwerk staat een overzicht van de lokale initiatieven, dat telkens geactualiseerd wordt.

'PRIL is inspirerend, informatief en geeft energie om door te gaan.'

Website www.netw

Een belangrijke bron van informatie is onze website. De website biedt onder meer actueel nieuws, achtergrondinformatie, aankondigingen van bijeenkomsten, nieuwe initiatieven, video's,

materiaalbank met ruim 50 materialen voor deskundigheidsbevordering

inspiratie, elke maand een nieuwe column

productenoverzicht van het
Expertisenetwerk

literatuurlijst met Nederlands- en
Engelstalige publicaties

erklevensvragen.nl

columns, boekpresentaties
en een literatuur- en
materialenoverzicht van
ruim 250 titels. De site biedt
bovendien de mogelijkheid
om vragen te stellen aan
anderen.

uitwisselen over samen
werken aan aandacht voor
levensvragen

landkaart (nieuwe) regionale initiatieven

Bijeenkomst 'Ruimte voor levensvragen in de levensloopbenadering'

Hoe komen professionals in welzijn met levensvragen in aanraking en hoe kunnen ze daarmee omgaan?

Deze vraag stond centraal tijdens de bijeenkomst die we op 8 november 2010 voor welzijnsorganisaties en Centra voor Maatschappelijke Ondersteuning (CMO's) organiseerden.

Deelnemers, 35 in totaal, kregen tijdens deze middag een duidelijk beeld van het thema levensvragen, de functie en de mogelijkheden van de sector welzijn ouderen om hieraan aandacht te besteden. Zowel wetenschap, beleid als praktijk kwamen aan bod:

- resultaten van onderzoek naar de relatie tussen sociaal isolement en tekort aan zingeving;
- het thema levensvragen als essentieel onderdeel van de levensloopbenadering;
- bespreking van casuïstiek en scholingsbehoefte van de aanwezigen.

De bijeenkomst maakte duidelijk dat aandacht voor levensvragen een essentieel onderdeel van het werk van welzijnswerkers is. Dit vraagt een goede toerusting van professionals en vrijwilligers. De aanwezige deelnemers vanuit de CMO's, zien hierin ook een rol voor zichzelf weggelegd.

'Laten we samenwerken waar mogelijk, jullie hebben de landelijke expertise, wij de provinciale netwerken.'

Meer informatie

Kijk voor meer informatie over bijeenkomsten op de agenda van www.netwerklevensvragen.nl.

Reacties van gebruikers

Sinds de oprichting van het Expertisenetwerk Levensvragen en Ouderen in april 2008 weet een brede groep van gebruikers ons te vinden. Hoe waarderen zij het netwerk? Afgelopen zomer deden we een kleinschalig evaluatieonderzoek naar de resultaten van het Expertisenetwerk. Bovendien ontvingen we in de loop der tijd spontane reacties op producten en activiteiten. Hieruit blijkt vooral enthousiasme en waardering voor het in de schijnwerper plaatsen van het thema.

Gebruikers van het Expertisenetwerk zijn vooral: verzorgenden, teamleiders, maatschappelijk werkers, geestelijk verzorgers, ouderenpsychologen, ouderenadviseurs, vrijwilligers(begeleiders), specialisten ouderengeneeskunde, kwaliteitsmedewerkers, leden van cliëntenraden.

Aanbod

Uit het onderzoek en de spontane reacties komt naar voren dat het Expertisenetwerk veel weerklank vindt. De gebruikers zijn blij dat het belangrijke thema landelijk erkenning krijgt en dat er nu een plek bestaat waar ze terecht kunnen met vragen over hoe om te gaan met levensvragen van ouderen. Gebruikers zoeken contact met ons:

- ter oriëntatie op het thema;
- vanwege direct toepasbare werkvormen;
- om gevoed, geïnspireerd en gemotiveerd te worden;
- voor het uitwisselen van kennis en ervaring met anderen;
- voor het zoeken van ondersteuning op maat bij visieontwikkeling.

Een toenemend aantal mensen weet ons te vinden. De aantallen websitebezoekers blijven stijgen evenals de inschrijvingen voor het e-zine en de binnenkomende vragen bij de digitale postbus. De bijeenkomsten en trainingen zijn telkens volledig volgeboekt.

De bezoekers van de website beoordeelden de site eerder dit jaar met een 7,7. Ze vinden de site goed, volledig, actueel en leesbaar, en gebruiken de website ter inspiratie en meningsvorming, om ideeën op te doen voor nieuwe initiatieven en voor de deskundigheidsbevordering van beroepskrachten en vrijwilligers.

Concreet

De gebruikers vinden vaak dat ze concreet uit de voeten kunnen met wat ze oppikken uit de website, een training, een bijeenkomst of informatie van het netwerk.

Train-de-trainer 'Begeleide intervisie levensvragen en ouderen'

Geestelijk verzorgers hebben veel ervaring in en kennis over het omgaan met levensvragen, waarmee zij medewerkers in zorg of welzijn terzijde kunnen staan. Een manier daarvoor is begeleide intervisie. Hiervoor ontwikkelden we een werkboek. In deze intervisie verdiepen zorgmedewerkers zich in bepaalde thema's rond levensvragen en brengen casuïstiek in uit eigen praktijk. De geestelijk verzorger begeleidt de intervisie. De train de trainer laat geestelijk verzorgers kennis maken met deze werkmethode.

In de eendaagse train-de-trainer oefenen deelnemers met casuïstiekbespreking: hoe begeleid je dat vanuit je rol als geestelijk verzorger? Ook krijgen deelnemers tips over hoe ze deze werkvorm moeten integreren in de setting waarin zij werken. Deelnemers wisselen ervaringen uit en adviseren elkaar.

De train-de-trainer is inmiddels drie keer gegeven en positief ontvangen. Met name de casuïstiekbespreking is leerzaam. Deelnemers doen ook ideeën op van elkaar over hoe ze binnen hun organisatie met de methode aan de slag kunnen en hoe ze überhaupt meer aandacht voor levensvragen binnen hun organisatie kunnen realiseren.

'Een leerzame en volle dag, professioneel begeleid. Ik ben voldaan weer naar huis gegaan. Wel jammer dat de realiteit in mijn werk nog niet zo ver is dat ik de methode voluit kan inzetten. Ik begin maar op kleine schaal.'

Meer informatie

De werkboeken Begeleide intervisie voor begeleiders en voor deelnemers zijn te downloaden via www.netwerklevensvragen.nl/producten.

'Ik grasduin op jullie site en maak gebruik van onderdelen van producten. Ik haal stukjes uit het werkboek begeleide intervisie en uit de training voor (begeleiders van) vrijwilligers en dat gebruik ik in mijn eigen cursusaanbod en bijeenkomsten. Samen met de dvd heb ik zo een aardig pakket van het Expertisenetwerk.'

Bewust maken

Men vindt het ook prettig dat het Expertisenetwerk beleidsmakers, politici en financiers bewust maakt van het belang van het mentaal welbevinden van ouderen en de rol van de levensvragen daarin.

Toekomst

Een ruime meerderheid van de gebruikers wil dat het Expertisenetwerk blijft bestaan en in grote lijnen in dezelfde vorm als nu.

Punten ter verbetering

Natuurlijk kunnen er dingen beter of uitgebreider en dat geven gebruikers ook aan. Zo blijkt er onder meer behoefte aan een digitale kenniskring en bijvoorbeeld een korte handleiding over opzet en werving van een bijeenkomst over levensvragen. Ook vinden verschillende gebruikers dat de deskundigheidsbevordering nog meer aandacht mag krijgen en dat we onze rol richting beleidsmakers nog verder mogen uitbouwen. En tot slot vinden gebruikers dat ook de bekendheid van het Expertisenetwerk zelf vergroot mag worden, onder meer onder ouderenadviseurs, begeleiders van vrijwilligers en teamleiders in de zorg.

'Als kleine instelling (welzijn ouderen) zou ik graag in "hapklare brokjes" materiaal van het Expertisenetwerk krijgen. Bijvoorbeeld een programma voor een gespreks-groep, een oproep voor in de krant. Wij hebben daar gewoon geen tijd voor!'

Folder en Digitale Handreiking voor Cliëntenraden

Samen met het LOC Zeggenschap in Zorg schreven we voor cliëntenraden de digitale handreiking 'Aandacht voor levensvragen'. De handreiking helpt cliëntenraden de kwaliteit van zorg op lichamelijk en geestelijk gebied te bevorderen door aandacht te geven aan het thema levensvragen.

Alle bij het LOC aangesloten cliëntenraden ontvingen in 2010 een pakket met een folder over de handreiking en twee publicaties van het Humanistisch Verbond en van Reliëf geschreven door geestelijk verzorgers over hun werkpraktijk.

In de handreiking staat onder meer informatie over:

- het belang van geestelijke zorg en aandacht voor levensvragen;
- de taken van de geestelijk verzorger en kwaliteit van zorg;
- de wettelijke basis van geestelijke verzorging;
- de adviesrol van de cliëntenraad;
- het standpunt van LOC Zeggenschap in zorg.

'Laatst kwam ik in aanraking met een mooi document, voor cliëntenraden. Wij zijn juist als geestelijk verzorgers bezig om geestelijke verzorging in de organisatie meer op de kaart te zetten en ook zeker cliëntenraden daarin te betrekken. Het document is daarvoor zeer handig, overzichtelijk en bruikbaar!'

Meer informatie

De handleiding is te lezen en te downloaden via: www.loc.nl of www.netwerklevensvragen.nl/producten. De folder is op aanvraag verkrijgbaar.

Toekomst

De samenwerking van de kernpartners in het Expertisenetwerk heeft een grote meerwaarde en betekende een doorbraak in het vrijblijvend spreken over dit onderwerp. Er is nu een platform voor een onderwerp dat organisaties in hun eentje vaak moeilijk over het voetlicht krijgen, een platform met informatie en concrete producten en activiteiten voor een brede doelgroep. We hebben al veel bereikt.

‘Een hartelijke samenwerking, die inspireert en stimuleert. Als samenwerkingspartners kun je dingen bereiken die je als organisatie alleen niet voor elkaar krijgt.’

‘Het Expertisenetwerk heeft een belangrijke spin-off functie. Wij organiseren sommige activiteiten vanwege de signalering vanuit het Expertisenetwerk.’

Maar we zijn nog niet klaar: ondersteuning bij het realiseren van aandacht voor levensvragen in organisaties is nog hard nodig. De meeste partners blijven daarom aan het Expertisenetwerk verbonden en LOC Zeggenschap in zorg sluit zich als nieuwe partner aan. We gaan verder met een nieuwe werkagenda voor de komende drie jaar. Daarin staan implementatie van aandacht voor levensvragen in zorg- en welzijnsorganisaties en deskundigheidsbevordering voorop:

- Ondersteuning van enkele pilots in zorg- en welzijnsorganisaties die aandacht voor levensvragen willen integreren in hun werkwijze. We zoeken aansluiting bij reeds bestaande initiatieven. De rol van het netwerk is het bij elkaar brengen van partijen, visie- en kennisontwikkeling stimuleren, uitvoeringspraktijk verbeteren, kennis verspreiden, effecten zichtbaar maken en volume vergroten.
- Trainingsaanbod. Onder de vlag van het Expertisenetwerk bieden we trainingen en workshops aan die het netwerk of één van de kernpartners ontwikkelt. De trainingen maken we op maat voor verschillende doelgroepen in zorg en welzijn.
- Netwerkvorming. De website van het Expertisenetwerk, de e-mailpostbus, het Twitteradres en de LinkedIn-groep blijven de belangrijkste communicatiemiddelen om kennis te verzamelen en uit te wisselen en om mensen met elkaar in contact te brengen.

- De website blijft tevens de functie van kennisarchief vervullen. We houden de website up-to-date en maken nieuwe thematische webdossiers over onderzoek en beleid & financiering of over onderwerpen als omgaan met levensvragen bij mensen met dementie en omgaan met levensvragen bij allochtone ouderen.

'Hoe laat je anderen het belang inzien van aandacht voor levensvragen in de hulpverlening? Door verhalen te vertellen over de mensen die je helpt, door portretten van hen en hun levensvragen te schetsen. En vertel je verhalen niet één keer, maar 'herhaal ze honderd malen', om in de poëtische taal van Leo Vroman te spreken. Niet om het aantal te turven, maar om te ontroeren. Want: '...alle malen zal ik wenen'.¹

---

1 Citaten zijn afkomstig uit het gedicht 'Vrede' van Leo Vroman, o.a. gepubliceerd in 'Domweg gelukkig in de Dapperstraat' (1998) Amsterdam: B. Bakker.

Overzicht van producten

Train-de-trainer

Begeleide intervisie omgaan met levensvragen, voor geestelijk verzorgers (met werkboek)

Cursussen

Aandacht voor levensvragen voor vrijwilligers(/begeleiders)

Aandacht voor levensvragen in welzijn, voor ouderenadviseurs

Beelmaterialen

Dvd - Gesprekken over levensvragen

Dvd - Leren omgaan met levensvragen

Congresfilm - Levensvragen, hart van zorg en welzijn

Lesbrieven

Omgaan met levensvragen in het team, voor teamleiders en verzorgenden

Omgaan met levensvragen van allochtone ouderen, voor verzorgenden

Omgaan met levensvragen van ouderen, voor coördinatoren vrijwilligerswerk

Handleidingen

Elkaar beter leren kennen. Het organiseren van ontmoetingsgroepen in zorgorganisaties, voor activiteitenbegeleiders en geestelijk verzorgers

Levensvragen op de agenda, voor cliëntenraden

Zie ook www.netwerklevensvragen.nl/producten

Met dank aan
de financiële bijdragen van:

STICHTING het R.C.
Maagdenhuis
STICHTING
Brentano

FONDS
SLUYTERMAN VAN LOG
OUDERENPROJECTEN

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Colofon

Tekst: Jeroen van Renesse, Mariëlle
Cuijpers, Wendy van Lier, Christien
Begemann en Marije Vermaas

© 2011 Vilans / Expertisenetwerk
Levensvragen en Ouderen

Postbus 8228
3503 RE Utrecht
T. 030 789 2306
F. 030 789 2599

levensvragen@vilans.nl
www.netwerklevensvragen.nl

Twitter: @levensvragenoud
Linkedingroep: Expertisenetwerk
Levensvragen en Ouderen

bezoekadres:
Catharijnesingel 47
3511 GC Utrecht

De partners zijn: Actiz, Agora,
Humanistisch Verbond, MOgroep, Ouderenbonden
(PCOB en Unie KBO), Reliëf, PthU, Vereniging Het
Zonnehuis en Vilans.